

Pavel B a n d ů c h

PĚSTOVAT NADÁNÍ.

Reflexe smyslu vzdělání ve spisu *Coltura degl'Ingegni* Antonia Possevina

ABSTRACT

The article deals with the treatise *Coltura degl'Ingegni* by Italian Jesuit Antonio Possevino (1533–1611), the Latin original of which was part of Possevino's work *Bibliotheca selecta* (1593). In addition to studying the actual text, attention is also paid to factors that contributed to its creation. These include especially the educational tradition within the Society of Jesus and Possevino's life story – Possevino held many different offices, *inter alia* that of a secretary of the Order and of a papal diplomat. He came into touch with a Scandinavian environment during these diplomatic missions, which subsequently led to the establishment of Collegium Nordicum in Olomouc. As follows from the study of Possevino's life and work, this Jesuit understood education primarily as a tool for spreading and deepening of the Catholic faith. At the same time, Possevino emphasized the importance of human freedom which he defended against the contemporary, more deterministic concepts.

Keywords: Jesuits – Antonio Possevino – pedagogy – Collegium Nordicum

Antonio Possevino (1533–1611) není postavou, která by v rámci české historiografie náležela mezi příliš známé.¹⁾ Tento jezuita se do dějin země Koruny české v ra-

¹⁾ Srov. Zdeněk HOJDA, *Collegia Nordica v Olomouci a Braněvě 1578–1619*, AUC – HUCP 30, č. 1, 1990, s. 49–95. V roce 1941 pak vyšel překlad díla Matěje Tannera *Život P. Antonína Possevina a jeho komentář o věcech moskevských*, Stará Říše 1941. Teologickým aspektem Possevinova spisu o „věcech moskevských“ se věnoval článek Walerian BUGEL, *Pohled na církev v díle A. Possevina Moscovia jako příklad teologického pozadí potridentských pokusů o církevní unii*, in: Pavla Gkantzios Drápelová (ed.), *Kulturní, duchovní a etnické kořeny Ruska II. Vlivy a souvis-*

ném novověku zapsal přinejmenším tím, že měl zásadní podíl na zřízení koleje Nordicum, která byla založena v Olomouci především jako místo, kde budou vychováni a vzděláváni mladí muži ze skandinávských zemí. V rámci předloženého článku ukážeme, jakým způsobem reflektoval Possevino ke konci svého života smysl, význam a strukturu vzdělání. Následně zaměříme pozornost na kořeny, z nichž jeho úvahy vyrůstaly. Těmito kořeny budou zejména tradice Tovaryšstva Ježíšova a *curriculum vitae* samotného Possevina, přičemž bude zmíněn i kontext vzniku Nordika v rámci sítě jezuitských kolejí a škol.

Kontexty Possevinova myšlení

Possevinovo dílo *Coltura degl'Ingegni* původně tvořilo součást jeho monumentální práce *Bibliotheca selecta qua agitur de Ratione studiorum in Historia, in Disciplinis, in Salute omnium procuranda* (poprvé vydáno 1593 v Římě, později 1603 v Benátkách a 1606 v Kolíně nad Rýnem), které nabízel úvod k různým vědám. Šlo do jisté míry o odpověď na dílo nekatolického autora Konrada Gesnera (1516–1565) s názvem *Bibliotheca universalis* (1545–1549) a nepochybná je i souvislost s Possevinovou misionářskou vizí.²⁾ První svazek, rozdělený na jedenáct částí, je věnován papeži Klementu VIII. a pojednává o křesťanské výchově jako o předpokladu pro misijní působení. Druhý svazek, věnovaný polskému králi Zikmundu III. Vasovi, který tvoří šest knih, se zabývá jednotlivými vědami, jež jsou chápány jako pomocné vůči teologii. Rozsah Possevinova monumentálního díla byl tak velký, že ačkoli bylo poměrně rozšířené, zůstává otázkou, nakolik se skutečně jako celek četlo. To

losti, Červený Kostelec 2006, s. 63–97. Činností Possevina ve východní Evropě se zabývala Lenka ČERNÁ, *Papežská kurie a moskevský stát ve světle činnosti jezuitů Antonia Possevina*, Slovanský přehled 80, 1994, s. 137–146. Reflexemi Possevina ohledně sakrálního prostoru se pak věnoval příspěvek ve sborníku z konference pořádané k výročí příchodu jezuitů do Prahy: Johana BRONKOVÁ, *Bellarmino – Possevino – Villalpando: dreierlei Auffassungen von Sakralraum*, in: Petronilla Čemus, *Bohemia Jesuitica 1556–2006 II*, Praha 2010, s. 1165–1180. V roce 2008 pak na Historickém ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně vznikla diplomová práce Robin ČORNEJ, *Antonio Possevino a jeho zprostředkovatelská mírová mise* zabývající se vyjednáváním míru za livonské války (1558–1583). V kontextu tohoto článku je významná i jinak drobná studie, ve které Jiří Lapáček ukazuje, že zkoumané Possevinovo dílo používal při své tvorbě Jan Amos Komenský. Jiří LAPÁČEK, *Antonio Possevino a J. A. Komenský*, in: Martin Steiner (ed.), *Comenius's Heritage and Education of Man for the 21st Century*, Papers of section 6, *Comenius's General Consultation as Instauratio magna rerum humanarum*, Praha 1998, s. 227–230.

²⁾ Srov. Emanuele COLOMBO, *Il libro del mondo. Un documento di Antonio Possevino*, in: Michela Catto – Gianvittorio Signorotto (edd.), *Milano, l'Ambrosiana e la conoscenza dei nuovi mondi (secoli XVII–XVIII)*, Milano 2015, 335–362, zde s. 339.

je i důvod, proč je zde věnována pozornost pouze jedné části, ačkoli by si ji zasloužila celá „knihovna“.³⁾

Jelikož se Possevino snažil oslovit co nejširší řadu zájemců, rozhodl se některé úseky svého díla vydat samostatně a přeložit je z latiny do vernakulárního jazyka, jenž je již velmi podobný dnešní italštině, která však byla kodifikována až v následujících staletích. V případě *Coltury* vyšla vernakulární verze v roce 1598 ve Vicenze u Giorgia Greca.

Na tomto místě je důležité zdůraznit dva aspekty.⁴⁾ Zprv se nejedná o teorii, ze které by až následně vycházela Possevinova praxe. Je to naopak reflexe celoživotního úsilí tohoto jezuita, v jehož rámci hrálo zakládání kolejí a šíření katolické víry různými způsoby ústřední roli. O tom bude řeč v dalších částech tohoto článku. Druhým aspektem je fakt, že nešlo o oficiální spis. *Coltura degli Ingegni* nebyla schválena jezuitským řádem jako závazné dílo, které by se muselo aplikovat v praxi. V době, kdy ho sepisoval a nechal samostatně vydat, už ostatně Possevino nebyl zdaleka v takové pozici, v jaké se nacházel, když byl generálním představeným Tovaryšstva Ježíšova Everard Mercurian (1514–1580, v úřadu 1573–1580). Generál Claudio Aquaviva (1543–1615, v úřadu 1581–1615) mu byl nakloněn podstatně méně.

Než přejdeme k samotné knize, je třeba vysvětlit pojem *ingegno* (nadání, talent) a to v kontextu jezuitského myšlení, které reflektovalo tradici církve. Podle klasické platónské antropologie náleží každému člověku rozumová duše a s ní související dispozice – intelekt. Existovaly různé interpretace toho, co to intelekt nebo rozum je, přičemž jedno pojetí vycházelo více z díla sv. Augustina, druhé (ovlivněné křesťanskou interpretací Aristotela) z děl sv. Tomáše Akvinského. Sv. Ignác z Loyoly v tzv. Pravidlech pro smýšlení s církví (Duchovní cvičení 363) píše svým obvyklým pragmatickým stylem, že se má vycházet jak z patristické teologie, tak ze scholastiky, čímž vlastně dochází k určité syntéze augustiniánské a tomistické tradice.⁵⁾

³⁾ Pro obecnější informace o celém díle srov. Albano BIONDI, *La „Bibliotheca selecta“ di Antonio Possevino. Un progetto di egemonia culturale*, in: Gian Paolo Brizzi (ed.), *La „Ratio studiorum“. Modelli culturali e pratiche educative dei gesuiti in Italia tra Cinque e Seicento*, Roma 1981, s. 43–75.

⁴⁾ Srov. Cristiano CASALINI – Luania SALVARANI (edd.), Antonio Possevino, *Coltura degli Ingegni*, Roma 2008, s. 15 (dále A. POSSEVINO, *Coltura degli Ingegni*).

⁵⁾ „Chválit pozitivní i scholastickou nauku. Neboť jako je pozitivním učitelům, jako sv. Jeronýmovi, sv. Augustinovi a sv. Řehořovi atd., vlastněji rozněcovat touhu milovat ve všem Boha, našeho Pána, a jemu sloužit, tak je scholastickým učitelům, jako sv. Tomášovi, sv. Bonaventurovi a Mistru sentencií atd., vlastněji definovat nutné věci k věčnému životu nebo je vysvětlit pro naši dobu a lépe bojovat proti všem omylům a všem falešným závěrům a je objasňovat. Neboť scholastičtí učitelé, poněvadž patří do novější doby, s užitek uplatňují nejen právě porozumění Písmu svatému a pozitivní církevní učitele, nýbrž když jsou sami osvěceni a poučení silou Boží, nalézají pomoc v koncilech, kánonech a ustanoveních naší svaté Matky církve.“ Kritickou edicí *Duchovních cvičení*, s kterou lze konfrontovat

Possevinovo pojetí intelektu vychází, jak uvidíme, z tohoto myšlenkového substrátu. Je ale třeba zdůraznit, že *Coltura* nepojednává o intelektu jako takovém: *ingegno* jako pojem, který Possevino používá, odpovídá spíše „nadání“, není to tedy intelekt jako mocnost duše, i když s ní je úzce spjato. Nadání se jeví jako jakási konkretizace abstraktního intelektu i dalších mentálních a tělesných charakteristik v každém člověku.

Pro pochopení kontextu vzniku tohoto díla je třeba se zmínit o pojednání, které je částečně v rozporu s Possevinou vizí. Jedná se o dobově rozšířený spis lékaře Juana Huarte de San Juan (1529–1588) *Examen de ingenios para las ciencias* (1575), který byl přeložen do italštiny Camillem Camillim v roce 1582.⁶⁾ Huarte vycházel z teorie různých tělních tekutin (*humores*), z níž odvodil jistý determinismus: člověka určuje místo, kde se narodil. Podle převahy určité tělní tekutiny je potom vhodný pro danou práci. Už v dedikaci spisu španělskému králi Filipovi II. proto Huarte tvrdil, že cílem vzdělání by mělo být včasné rozpoznání kombinace tělních tekutin v člověku, což následně pomůže správně určit jeho životní cestu (a prospět tím rozvoji celého impéria).⁷⁾ Tím opustil dobově rozšířenou představu o obecné lidské přirozenosti a zdůraznil unikátnost nadání každého lidského jedince. Ten by své nadání měl dále rozvíjet, ale tento rozvoj chápal Huarte s odkazem na Platónova díla jen jako rozpominání se na to, co vlastně věděl už předtím. Tím se ocitl španělský lékař do značné míry v rozporu s humanistickou představou, kte-

tovat český překlad, je možné nalézt v Iosephus CALVERAS – Candidus DE DALMASES, *Monumenta ignatiana, Series secunda, Exercitia spiritualia S. Ignatii de Loyola et eorum directoria nova editio I. Exercitia spiritualia*, Roma 1969.

⁶⁾ Moderní edici tohoto překladu do italštiny připravili stejní autoři jako v případě edice Possevinova spisu: Cristiano CASALINI – Luania SALVARANI (edd.), Juan Huarte de San Juan, *Esame degl'ingegni: traduzione di Camillo Camilli*, Roma 2010.

⁷⁾ „Perché l'opere de gli artefici havessero la perfettione che conveniva all'uso della Republica, mi pare (Catholica Real maestà) che si dovesse stabilire una legge, che il legnaiuolo non facesse opera, che appartenesse all'officcio del contadino, né il Tessitore dell'Architetto: et che l'Avvocato non medicasse, & il medico non avvocasce: ma ciascuno esercitasse solamente quell'arte, alla quale ha inclination naturale, & lasciasse stare l'altre. Perché, considerando quanto l'ingegno dell'huomo sia basso, & limitato per una cosa, & non per più: ho havuto sempre per cosa certa, che niuno potesse saper due arti perfettamente, senza mancare in una di quelle: &, perché egli non errasse in elegger quella che fosse migliore per la sua natura, doverebbono esser deputati nella Republica huomini di gran prudenza, & sapere, i quali nella tenera età scoprissero a ciascuno il suo ingegno, facendogli studiar per forza la scienza, che gli convenisse, & non lo lasciando elegger da se stesso. Dal che resulterebbe ne' vostri stati & Signorie, che vi sarebbono i maggiori artefici del mondo, & l'opere sarebbono di maggior perfettione: non per altro, che per unir l'arte con la natura.“ Toto rozlišování by pak měly vykonávat „l'Academie de' nostri Regni“. Tamtéž, s. 83.

rá stavěla vedle nadání i možnost rozvíjet lidskou přirozenost skrze vzdělání vlastně *ad infinitum*.⁸⁾

Není možné říct, že by Possevino tento názor zcela zavrhl. Oproti Huartemu však jednoznačně zdůrazňoval jeden podstatný element, a to svobodnou vůli. Jednak svobodnou vůli Boží, která může dát každému člověku milost, jež překonává jeho fyziologickou (humorální) danost, ale i svobodnou vůli lidskou. Tím vlastně podpořil možnost vzdělání i pro ty, kteří by byli pro studium podle Huarteho pojetí neschopní na základě nevhodné konstelace tělních tekutin. Pro Possevina se však zjevně nejednalo pouze o problém vzdělání, ale o jeho sepětí s učením katolické církve. Pro další výklad je třeba uvědomit si Possevinův antropologický optimismus, v němž má každý člověk šanci se zlepšovat a překonávat své limity. Possevino tím jasně hájil i interpretaci církevní tradice provedenou na tridentském koncilu, který jednoznačně zdůraznil svobodnou vůli člověka, a vymezil se tak proti pesimismu Martina Luthera a dalších teologů.

Na druhou stranu je třeba říct, že ačkoli se Huarte vyjadřuje na mnoha místech opravdu až deterministicky, nechce tím zpochybnit význam píle ani učitelů.⁹⁾ Nevylučuje zcela ani nadpřirozený zásah Boží, který by umožnil překonat přirozenost.¹⁰⁾ Je jistě otázkou, nakolik se jednalo o ústupek, aby mohlo být dílo vydáno, a nakolik o skutečné přesvědčení autora. Boží působení vidí nepochybně v přírodě samotné a vysmívá se těm, kteří neznají příčiny jevů, jež vysvětlují tvrzením, že „Bůh to tak chtěl.“¹¹⁾ Možná i tato pasáž přispěla k tomu, že se Huartův spis, který se stal mezitím bestsellerem, dostal na počátku 80. let 16. století na index zakázaných knih, kam jej umístila nejprve portugalská a posléze španělská inkvizice.¹²⁾ Huartův vliv se tím však příliš nezmenšil a například Cristiano Casalini zastává

⁸⁾ „Non hanno (per quanto io me ne posso intendere) altro ufficio i maestri co' i loro scolari, che ricordar loro la dottrina: perché, s'essi hanno l'ingegno fecondo, con questa cosa sola fanno partorir loro concetti mirabili.“ Tamtéž, s. 93. Použitá terminologie se odkazuje na tzv. sókratovskou maieutiku (umění porodnictví). Nejvýraznější příklad pochází zřejmě z dialogu *Menón*, kde Sókratés přivede geometrie neznalého otroka ke správné odpovědi v otázce, jak zdvojnásobit plochu čtverce.

⁹⁾ Tamtéž, s. 92. Huarte se zde odkazuje na první knihu Ciceronova spisu *O povinnostech (De Officiis)*, v níž autor hodnotí pokrok svého syna ve filozofii.

¹⁰⁾ Tamtéž, s. 104–105; 269.

¹¹⁾ Tamtéž, s. 101.

¹²⁾ Srov. Rocio G. SUMILLERA, *Political Medicine in Early Modern Spain, or How Physicians Counsel the King*, *The Sixteenth Century Journal* 51, 2020, s. 425–434. Výtky inkvizice se ale zřejmě týkaly především vztahu mozek-vnímání. Italský překlad, který jsem použil při práci na tomto článku, vychází z původní edice z roku 1575.

tezi, že se jezuité často řídili při rozlišování talentů právě Huartovým deterministickým pohledem.¹³⁾

Další kontroverzí, která ovlivnila Possevinův spis, je spor nazývaný *de auxiliis*. Na rozdíl od Huarteho antropologického pohledu, který vycházel z oblasti dobové medicíny, šlo v tomto případě o teologický problém. V jeho pozadí stála opět zásadní otázka, jakou roli hraje v celém díle spásy Boží milost a jakou svobodná vůle člověka. Velmi zjednodušeně řečeno se jezuité přikláněli spíše k významu lidské vůle a skutků, zatímco dominikáni spíše zdůrazňovali nezaslouženost milosti a svobodu Boží. V italském překladu Possevinova spisu, z něž vycházím, nacházíme pochopitelně jezuitskou pozici rozhodně prosazující význam lidské svobody.¹⁴⁾

Possevinův spis *Coltura degl'Ingegni*

Possevinův spis se skládá ze tří hlavních oddílů nazvaných „učitelé“, „školy“ a „knihy“. V rámci tohoto článku bude určitě nejzajímavější téma školy. To začíná citací římského církevního otce Lactantia, v níž chválí muže vynikajícího nadání (*ingenno*), kteří si jako jediný cíl svého života stanovili hledání pravdy a jako odměnu ctnost. Possevino ho doplňuje a konstatuje, že i ctnostný život je pouze prostředkem k většímu sjednocení s Bohem. Učiteli jsou potom podle Possevina v první řadě naše smysly, které nám pomáhají číst knihu, kterou je svět a která nám dává poznat moudrost a velikost autora této knihy. Svět je školou, v níž je poznáván Bůh.¹⁵⁾ Učiteli jsou ale i andělé a jiní lidé. První člověk, kterým je podle Possevinova dobového čtení knihy *Genesis* Adam, měl perfektní znalost přírody (*ogni scienza delle cose naturali*) a mohl být tedy učitelem svých potomků. Jeho moudrost se předávala skrze ty, kteří zachovali pravou bohoslužbu (*il culto di Dio*), a přežila tak díky Noemovi, Abrahámovi, patriarchům, prorokům a synagogám. Skrze kontakt s nimi se část této moudrosti měla přenést do Řecka.¹⁶⁾ Stále však platí, že hlavním zdrojem vědění (*scienze*) je pro Possevina Bůh (kap. III). S odkazem na tridentský katechismus a širěji na scholastickou tradici tvrdí, že pouhým rozumem není člověk schopen dojít poznání mnohých pravd, popř. jen velmi obtížně, a proto Bůh určil svého syna Ježíše Krista, aby byl učitelem.

Possevino je přesvědčen, že nová křesťanská akademie, tedy katolická univerzita (jako příklad uvádí ty v Paříži, Salamance, Coimbre a jinde), přesahuje svou moud-

¹³⁾ Cristiano CASALINI, *Discerning Skills. Psychological Insight at the Core of Jesuit Identity*, in: Robert A. Maryks (ed.), *Exploring Jesuit Distinctiveness: Interdisciplinary Perspectives on Ways of Proceeding within the Society of Jesus*, Leiden – Boston 2016, s. 189–211.

¹⁴⁾ A. POSSEVINO, *Coltura degl'Ingegni*, s. 72–81.

¹⁵⁾ Tamtéž, s. 100.

¹⁶⁾ Tamtéž, s. 102–103.

rostí tu athénskou.¹⁷⁾ Její vznešenost tkví v tom, že má k dispozici i učení církve. Západ se tak stal šířitelem a obohatil tuto moudrost: je Indiim Orientem (ve smyslu místa, odkud vychází moudrost). Possevino zde zjevně propaguje nejen jezuitský řád, ale i další řehole, které se podílely na šíření víry a vzdělanosti. Univerzity pak popisuje jako pevnosti učenosti (*dotte fortezze*).¹⁸⁾ Největší školou je ale podle Possevina sám svět, v němž je sám Bůh učitelem (*Professore*) a v němž poznáváme jeho způsob jednání (*metodo*) zejména vytrvalou modlitbou (*continuo oracolo*).¹⁹⁾

Possevinovi je v souladu s antickou i humanistickou tradicí učitelkou také historie včetně nedávných náboženských rozporů a vojenských konfliktů (kap. VII), které podle jeho názoru vznikly kvůli opuštění katolické víry a přimknutí se k učení Niccoly Machiavelliho.²⁰⁾ Naději pak hledá ve smyslu dějin, v nichž se projevuje Boží vůle. Příkladem mu je odpadnutí některých území od katolicismu v důsledku reformace, které však bylo více než nahrazeno portugalskou a španělskou expanzí. Ty se vydaly každá jiným směrem, nakonec se však setkaly na druhé straně světa a prozíravě se spojily v jednom království.²¹⁾

Po pojednání o tématu učitelů přechází Possevino k problematice nadání, která je pro něj do určité míry i teodiceou, protože si klade otázku, jak je možné přimnout, že intelekt stvořený Bohem, který stvořil všechno dobré, může selhat a uvést

¹⁷⁾ Akademii je zde myšlena v podstatě univerzita. Casalini, editor edice, nicméně cituje, co bylo myšleno slovem *academia* podle *Ratio studiorum*: „*Academia quid – I. Academiae nomine intelligimus coetum studiosorum, ex omnibus scholasticis delectum, qui aliquo ex nostris praefecto conveniunt, ut peculiares quasdam habeant exervitationes ad studia pertinentes.*“ Srov. László LUKÁCS (ed.), *Monumenta pedagogica Societatis Jesu. Nova editio penitus retractata V, Ratio atque institutio studiorum Societatis Iesu (1586, 1591, 1599)*, Romae 1986, s. 448.

¹⁸⁾ „*Quivi dunque essendo eruditissimi huomini, studi liberali, libri senza macchia di Heresia, non solo hanno a' que' regni cagionata la fermezza, ma etandio a gli altri paesi remotissimi ha somministrato una nuova luce: sì che può dirsi, che l'Occidente è divenuto all'Indie un Oriente. In che avendo più volte Iddio a sì grande impresa invitato come esserciti di soccorso nuove famiglie et ordini Religiosi, non è huom che non vegga, e quanta è la carità di Dio, che tanta cura ha di noi, e quanta è la dignità humana, e quanta è la forza della verità bene appresa, quanta finalmente è l'importanza di queste, ch'io posso nominar dotte fortezze: cioè, delle catholiche Academie.*“ Antonio POSSEVINO, *Coltura degl'Ingegni*, s. 107.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 108.

²⁰⁾ Toto vymezení vůči Machiavellimu bylo u raně novověkých jezuitů běžné. Z autorů, kteří se takto vůči autorovi *Vladaře* vymezili, lze zmínit především Pedra de Ribadaneiru, v zemích Koruny české pak v 17. století působícího Karla de Grobendoncq. Pedro DE RIBADANEIRA, *Tratado de la religion y virtudes que deve tener el Principe Christiano, para gobernar y conservar sus Estados. Contro lo que Nicolas Machiavelo y los Politicos deste tiempo enseñan*, Madrid 1595; Carolus DE GROBENDONCQ, *De ortu et progressu spiritus politici*, Praga 1666.

²¹⁾ A. POSSEVINO, *Coltura degl'ingegni*, s. 110–111. Possevino zde nepochybně naráží na vývoj po smlouvě v Tordesillas (1494), resp. buly *Inter caetera* (1493) a *Ea quae pro bono pacis* (1506), a na personální unii Portugalska a Španělska od roku 1580.

člověka v omyl. Rozlišuje tři hlavní příčiny: hřích, neschopnost správně rozpoznat vlastní síly a nedostatek kultury, resp. vhodných podnětů pro správný rozvoj člověka.²²⁾

V rámci našeho tématu ponechám stranou problematiku hříchu. Co se týče rozlišení vlastních sil, potvrzuje Possevino odlišnost nadání mezi lidmi, ale oproti Huartemu zdůrazňuje význam svobody vůle. Nadání (*ingegno*) je podle něj „*přirozená schopnost, která zahrnuje schopnost snadno se naučit určité věci*.“²³⁾ Rozličnost nadání je dána především svobodnou vůlí a nikoli, jak tvrdil Aristotelés, vzájemným poměrem tepla, zimy, vlhka a sucha, a ačkoli vliv mají i zákony, zvyky, hvězdy a vášně, nic z toho nepřekoná svobodnou vůlí.²⁴⁾ Na podobu nadání má dále vliv Boží moc, která může udělit různé dary jako na například sv. Kateřině Sienské, jejíž příběh je Possevinem využit jako argument proti nekatolíkům. Ostatně všechny příklady světců podle něj jasně ukazují, že byli skutečně vyučeni Bohem, a i když třeba nekatoličtí autoři tyto svaté citují a píší o nich, neposlouchají je.²⁵⁾

Possevinovou snahou je rovněž propojit jednotlivé talenty darované Bohem se svobodnou vůlí. Uznává, že každý člověk je povolán k něčemu jinému, a odmítá, aby ten, který dostal méně, byl nespokojený. Argumentuje přitom známým obrazem z Prvního listu Korinťanům (1. Kor, 12), v němž apoštol Pavel popsal jedno tělo, v němž má každý úd své místo.²⁶⁾ Pokud má celé tělo, tedy lidské společenství, správně fungovat, je potřeba rozpoznat, jaký talent má každý člověk a jak jej může rozvíjet. I touto částí Possevinova díla se prolíná polemika s Huartem, například v otázce rozpoznávání talentů pro obtížnější studium. V tomto ohledu oceňuje filozofy, kteří dávali zájemcům o náročné vzdělání nejrůznější zkoušky, během nichž mohli své nadání s Boží pomocí prokázat.²⁷⁾

Jako třetí příčinu selhání intelektu uvádí Possevino kromě hříchu a špatného rozpoznání nadání nedostatek kultury, která mu v klasickém smyslu toho slova splývá se vzděláváním. Toto vzdělávání je však podmíněno vírou. V uvedeném bodě se zabývá samotnou problematikou zjišťování nadání, které je samo o sobě

²²⁾ „*Le cause sono: il peccato. Il difetto dell'essaminar le proprie forze, cioè l'ingegno, quanto vaglia a e che cosa è atto; e'l mancamento di quella coltura, la quale gli è necessaria per potere produrre a tempo debito il frutto che ne s'aspetta.*“ Tamtéž, s. 112–113.

²³⁾ „.... *quella naturale attitudine, la quale comprende il potere facilmente apprendere alcune cose.*“ Tamtéž, s. 115; *coltura* je pro něj pro změnu *essercitarsi*, tj. cvičení se (s. 158).

²⁴⁾ Tamtéž, s. 117: „*Né la melanconia, né gl'altri humori co tolgono quella giurisdittione, la quale da Dio stesso ci è lasciata libera, né negl'Angeli che apostatarono, erano humori onde cadessero nel peccato della superbia, né in Adamo et Eva fu stemperamento di complessione, poichè furono fatti retti e perfetti, né per questo conseguì anco Adamo la scienza delle cose, ma perchè di ciò Dio fu il donatore, e del male essi medesimi furono cagione declinando al peggio.*“

²⁵⁾ Tamtéž, s. 122–123.

²⁶⁾ Tamtéž, s. 131.

²⁷⁾ Tamtéž, s. 149.

k ničemu, pokud není osvětleno vírou. Ten, kdo posuzuje nadání druhého, má nejprve předstoupit před toho, který všechna nadání stvořil, tedy před Boha (*chi fa la scelta degl'ingegni per le discipline, dee prima d'ogni altra cosa andarsene al Creatore degl'ingegni*).²⁸⁾ Následně má sepsat výsledek svého pozorování, jenž bude obsahovat argumenty pro i proti a předat ho představeným, kterým se takto jistě dostane od Boha potřebného světla k učinění konečného rozhodnutí.²⁹⁾ Stejně jako v následných kapitolách zde vychází Possevino z ignaciánské představy východiska a základu (Duchovní cvičení 23), tedy že vše slouží pouze natolik, nakolik pomáhá daná věc k chvále Boha a ke službě Bohu.

Possevino využívá mnoha řečnických působivých obrazů. Jako prosil o moudrost David, píše, tak i my máme prosit, abychom dokázali v humanistických knihách, které odvedly mnohé od pravdy, rozpoznat to dobré, co nabízejí.³⁰⁾ Těsně před posledně citovaným úsekem hovoří o rozumnosti (*intelletto*) jako o jednom ze sedmi darů Ducha svatého. Díky prosbě o tento dar dokázali sepsat svá díla sv. Albert Veliký nebo sv. Tomáš Akvinský. To ale neznamená, že se nemá člověk snažit: i zrelé železo se může úsilím očistit.³¹⁾ Proces učení má potom sledovat cíl studia. Autor podává několik příkladů těch, kteří svou námahou úspěšně dokázali překonat obtíže, a mezi nimi zmiňuje samozřejmě sv. Ignáce z Loyoly, díky němuž nyní mohou dokonce v kolejiích a seminářích studovat i jiní.³²⁾

Possevino nepodceňuje ani vliv jiných faktorů, jako je kvalita učitelů, prostředí ke studiu, zdravotní stav atd. Nejprve se věnuje učitelům, jež je třeba zvolit obezřetně a dobře: ti, kteří jsou vedeni, zrcadlí svého vůdce (*quali sono le guide, tali sono i guidati*). Intelekt/nadání je na tom podobně jako půda: pokud je kvalitní, ale ne-

²⁸⁾ Tamtéž, s. 151.

²⁹⁾ „... se coloro, i quali hanno cura de' giovani (o sieno Padri, o Tutori, o Principi, o Maestri, o Confessori, o qual si voglia altro amico Christiano) si porranno innanti gli occhi del core il fine della creatione nostra - il quale consiste in questo, che a gloria di Dio que' giovani studino e si salvino, e che per questo nel darsi alle discipline per alcun tempo prima purgati da' peccati per mezzo di una ben fatta confessione, si sentano con indifferenza d'animo di volere darsi a quegli studi, che sieno a maggiore honore di Dio, e a più sicurezza della loro salute, e allhora s'offeriscano a Dio - e si considerino non precipitosamente le ragioni dall'una e dall'altra parte, e queste scritte, si communichino con qualche giudicioso, e pio, e dotto Sacerdote per avere il parere, certo non mancherà Dio di porger lume e sapienza a chi la desidera, e debitamente gliela chiede.“ Tamtéž, s. 152–153.

³⁰⁾ „... se Davide dimandava questo dono d'intelletto per intendere la legge Divina, molto più dobbiamo farlo noi per intendere quegli autori, che trattando delle scienze humane hanno fatto deviare tanti, e dalla legge di Dio, e dal diritto sentiero della verità.“ Tamtéž, s. 155.

³¹⁾ Tamtéž, s. 156.

³²⁾ „[Ignác z Loyoly] non solo acquistò dottrina per se stesso, ma aprì la porta a tanti mezzi, i quali proviamo, onde per ogni parte del Mondo tant'ingegni in tanti Collegi e Seminari possono conseguire le discipline, e adattarsi a essere utili istrumenti per la mano di quel Grande Maestro, il quale vuole la cooperatione delle sue Creature.“ Tamtéž, s. 158.

obdělávaná, neplodí užitečné plody, ale spíše plevel. Pokud měl někdo špatného učitele jako například římský císař Julián Apostata, bylo výsledkem zlo; pokud byli učitelé dobří jako v případě Karla Velikého nebo Karla V., dosáhli dobrého cíle.³³⁾

Na základě obecně pedagogických principů se Possevino věnuje konkrétní didaktice: oceňuje postupy pohanských filozofů, kterým však chybělo světlo víry, schvaluje používání obrazů a her, ale vždy podle zásady *tantum quantum* (i dobrá metoda musí mít dobrý obsah, tedy ten schválený církví). Co se týče způsobu výuky, oceňuje sice didaktiku Sókrata, Aristotela i jiných filozofů, ale je spíš proti tomu, aby se obsah výuky předával písemně, resp. zdůrazňuje význam živého hlasu, pokud je to možné.³⁴⁾ Nebezpečí nevidí jen v tom, že se během zapisování nedokáží studenti dobře zaměřovat na obsah a mohou se často přepsat, což znemožní pochopení látky. Problémem je pro něj také fakt, že cena inkoustu je taková, že žáci potom nemají dost peněz na věci potřebné k udržení dobré zdravotní kondice. V tomto ohledu chválí způsob výuky na pařížské univerzitě, ale i v Portugalsku, kde je mnoho materiálu poskytováno tiskem.³⁵⁾ Znalost teologie doporučuje Possevino i těm, kteří se věnují jiným oborům, čímž se jako refrén opět vrací požadavek zaměření všeho ke službě Bohu. Všichni učitelé pak mají – podobně jako to učinil ostatně sám autor – doporučit žákům vhodnou a z věroučného hlediska neproblematickou literaturu, případně poskytnout patřičný komentář, čeho se při četbě vystríhat. Každá z věd, které jsou samy o sobě dobré, totiž mohou být ďábelským vlivem znehodnoceny, pokud chybí jejich cenzura, např. etika je znehodnocena skrze kontaminaci *ragione di stato*.³⁶⁾ Ani pohanští autoři nemají být z tohoto důvodu příliš oslavováni, aby se nezapomnělo na limity, které jejich díla mají.

Následně se Possevino zabývá tím, jak přistupovat k různým druhům nadání. Nemá velký smysl se rozepisovat o jednotlivých doporučeních, ale opět je zde přítomné rozlišování a vědomí individuálního přístupu. Všem ale rozhodně pomáhají opakování, konference, vhodné odpovědi na otázky a disputace (kap. XXXI). Učitelé si mají dávat pozor na přílišnou volnost výkladu, která by byla proti cíli studia: hlavní je utvrzovat ve víře a podporovat zbožnost (*di corroborare la fede e di nodrire la pietà*).³⁷⁾

³³⁾ Tamtéž, s. 159–160.

³⁴⁾ Tamtéž, s. 167.

³⁵⁾ Tamtéž, s. 169–170.

³⁶⁾ „...*conciosiacosaché colla Magia (cioè quella, ch'è Diabolica e riprovata) procura il Demonio d'infettare la scienza delle cose naturali; colla Geomantia l'eccellenza della Geometria; coll'Astrologia giudiciaria violare la Castità dell'Astronomia; colla Phisognomia e simili oscurare i saldi studi della Teologia e della Divina Provvidenza; colla Chimica corrompere la Medicina: e la Morale con nuove arti, le quali talhora sono velate con nome di Ragione di Stato, stemperare l'ordine della retta administratione, e snervare l'auttorità delle leggi Divine, Naturali, e Civili.*“ Tamtéž, s. 172.

³⁷⁾ Tamtéž, s. 181.

Po krátkém popisu, z něhož vyplývá, že disputece mají zejména nalézat pravdu, následuje velmi zajímavá kapitola, v níž autor předkládá jistě smyšlený příběh jednoho mladíka, kterým je dost možná právě Possevinem určitou dobu doprovázený František Saleský, možná však i Possevino sám. Hovoří se zde o jednom členu řeholního semináře, který se obrátil na člena jiného řádu, aby mu pomohl skutečně konat vše ke cti Boží. Řekl mu, aby si vyhradil měsíc času a posléze mu začal vykládat, že je třeba si uvědomit, nakolik ho Bůh miluje a že mu může veškerou moudrost darovat. Kladl tak před něj cíl, ke kterému byl stvořen. Possevino zde vlastně hovoří o ignaciánských duchovních cvičeních. Následný popis to potvrzuje: generální zpověď, rozjímání o životě Ježíše Krista a z toho vyplývající přenesení teorie do praxe během svobodné volby. Mladíkovi bylo spíše než intenzivní čtení moudrých knih doporučeno dát větší prostor meditaci důležitých částí v Boží přítomnosti. Duchovní vůdce rovněž doporučuje každý den slavit mši svatou jako nejučinnější prostředek k zisku moudrosti/znalosti. Kromě studia se má mladý kněz také modlit a sloužit mši a také střídme jíst a spát tak, aby dostatečně nabral přes noc síly. Ve studiích měl tímto způsobem částečně pokračovat i během prázdnin. Mladík svého doprovázejícího poslechl, studia zvládl a měl úspěch při pastoračním působení.³⁸⁾

Tímto exemplum Possevino zakončil část knihy týkající se učitelů a pokračuje výčtem míst, na nichž se dá intelekt či nadání pěstovat. Zmiňuje soukromé i veřejné školy, přičemž zdůrazňuje, že kde se přestalo dbát pod vlivem temných sil na staré stanovy (má nejspíše na mysli opuštění vzdělání jako integrální katolické formace), tam školy ztratily svůj smysl. Proti tomu vznikají nové a dobré školy.³⁹⁾ Jejich prospěch závisí podle Possevinova názoru především na profesorech, kteří se obětují pro výuku ve prospěch křesťanského společenství (*republica christiana*), a na dobře stanovených zákonech, díky nimž školy vytváří společenství vzdělců (*republica litteraria*). Co se týče soukromých škol a kolejí pro ty, kteří nejdou za duchovním povoláním (*secolari*), doporučuje Possevino především disciplínu, která by zamezila amorálnímu chování.

V části věnované seminářům pochopíme, proč byly pro mantovského jezuitu tak důležité: vidí v nich následování skupin dvanácti (Lk 6, 12-19) a dvaasedmdesáti (Lk 10, 1-24) učedníků formovaných Ježíšem Kristem. Zdůrazňuje péči, kterou o své učedníky Ježíš měl.⁴⁰⁾ V kontextu Nordika je nezbytné zmínit i Possevinovu

³⁸⁾ Tamtéž, s. 184–189.

³⁹⁾ Tamtéž, s. 189.

⁴⁰⁾ „*Nei Seminari de' chierici, i quali per istinto dello Spirito Santo la Sinodo di Trento commandò che si instituessero, accioché in ciascuna diocesi si formassero operari, nissuna cosa è cui debba porsi maggiore cura e coltura di questa, percioché la Divina Sapienza tenne questo modo, la quale discendendo del Cielo, e vestendosi della nostra carne, piantò tutta la Chiesa con due Seminari, l'uno de' quali non ebbe più di dodici, l'altro settantadue alunni. E di questi ebbe tal cura, che in-*

chválu seminářů určených pro různé národy. Zásadní roli při jejich zřizování přisuzuje Řehořovi XIII. Absolventi těchto seminářů mají velké zásluhy na obrácení mnoha oblastí a měst. Propojení společenství svatých pak zajišťuje, že ti, kteří už zemřeli, se nadále modlí, a celé dílo obrácení se tak podle této koncepce daří.⁴¹⁾

Possevino nezapomněl ani na univerzity, u kterých zmiňuje zásluhy císařů o jejich zřízení. Jako příklad k následování uvádí Karla Velikého, který zakládal školy při významných kostelech a do jejich čela ustanovoval duchovní (kap. XXXV). Za vzor je v této části knihy dávana univerzita v Salamance. Oceňuje zásluhy dominikánů i jiných řádů a považuje vzdělávání, které má sloužit k přijetí nebo upevňování katolické víry po celém světě, za jeden z důvodů vzniku Tovaryšstva Ježíšova, jež je založeno Kristovou milostí. Ignácova rozhodnutí ohledně škol byla založená podle Possevina na jeho zkušenosti a na Božím povolání.⁴²⁾ Generální představení po Ignácovi jeho rozhodnutí pak opět následovali.

Possevino poté přibližuje, na jakých principech jsou založeny jezuity řízené koleje. Každý žák, který se uchází o možnost na nich studovat, musí prokázat určité znalosti a předpoklady. Musí se také pravidelně zpovídat, účastnit se mše svaté a začlenit se do studia, které je založeno na cvičeních a odpovídá úrovni nadání studenta.⁴³⁾ Possevino vidí jasně, že vzdělávací ústavy napomáhají jak vzdělání, tak – a to

fino alla morte gl'instrusse e coltivò, e dapoi mandò loro dal Cielo lo Spirito Santo.“ Tamtéž, s. 190–191.

⁴¹⁾ „Sono parimente Seminari di varie nazioni, de' quali puù dirsi con verità che principale fondatore è stato in questo secolo Gregorio XIII Pontefice Massimo: e di questi è già uscito un numero non mediocre di persone dotte e religiose, et anco de' màrtiri, i quali con intrepido core hanno servito a Santa Chiesa: dovendo fare il medesimo tutti gl'altri, quanto più manterranno la fede, la quale promiserò di osservare le sante leggi de' Seminari. E con tutto ciò fin' hora più Provincie, e le Città quasi intiere avendo abbracciato la Religione Catholica pel mezzo de' suddetti alunni e di costoro, quei che con pietà sono di questa vita partiti, sono iti a Dio; e chi dubita, che nel Cielo ardentemente procurino la salute della patria, e che preghino unanimamente per quei, per il cui mezzo essi medesimi si sono salvati?“ Tamtéž, s. 191.

⁴²⁾ „Et in questo secolo essendo dall'una parte rinate l'heresie, e dall'altra scopertosi il Mondo nuovo, sì che Gesù Signor nostro ha non meno dal cielo, che dalla terra aperto le miniere della sua ricca sapienza, gli piacque per sua infinita misericordia di eccitare insieme con gli altri ordini la compagnia nostra, accioché in questo specialmente s'impiegasse. ... Egnatio Loiola, poi che peregrinato avendo una parte del Mondo e considerati colla presenza propria gli studi di Spagna, di Francia, e altri, fu chiamato da Dio a propagare il nome di Dio per mezzo della pietà e degli studi delle lettere ... Percioché tutto ciò che nell'Università e studi, e ne' Ministeri più celebri di Portogallo, di Spagna, di Francia, di Germania, di Fiandra era stato da' loro fondatori istituito, questo era proposto a' nostri da coloro i quali essendone pienamente informati, si erano già fatti de' nostri.“ Tamtéž, s. 198–199.

⁴³⁾ Tamtéž, s. 205–206.

především – slouží k užtku církve.⁴⁴⁾ Řeholníci mají díky svému způsobu života oproti ostatním výhodu: mají čas a vycvičenou pozornost (*l'attenzione dell'animo*). Protože také nesměřují své úsilí k vlastnímu zisku, ale k oslavě Boha, dostane se jim často milosti, která přesahuje jejich schopnosti.⁴⁵⁾ Podmínkou pro studium je usebranost, k níž vedou následující cesty: eucharistie, náboženská bratrstva, ticho, pravidelné přednášky a schválené knihy.⁴⁶⁾ Possevino zmiňuje i obohacení, které pochází ze specifík různých jazyků.⁴⁷⁾ Komunitní život vedený přísnou disciplínou a vyznačující se askézí je tím, co vidí jako ideál a i jako výsledek působení jezuitských kolejí.

Jestliže tento způsob formace vede k Bohu, pak je podle Possevina jasné, že se ho ďábel snaží narušit. Vyjmenovává proto několik způsobů, jakými zlý duch odvrací studující od správné cesty, přičemž mezi nimi jmenuje antické filozofy, jejichž učení může sloužit k odmítnutí pravé filozofie, kterou je láska k Bohu, židy odmítající učení Ježíše Krista, ve kterém se nacházejí „*ty nejpravdivější principy té nejpravdivější filozofie*“, první heretiky snažící se zhasnout pravé světlo, a pohanské císaře, zejména Juliána Apostatu, jenž zavíral křesťanské školy. Poté se Possevino rozepisuje o jednotlivých hereticích a o jejich vlivu na fungování škol. Nijak zvlášť neuvažuje o toleranci jiných konfesi; jeho perspektiva je jasně odsuzující. Starověké a středověké heretiky dává explicitně v duchu jakési genealogie omylů do přímé vazby s těmi, kteří byli odsouzeni církví v pro něj nedávné době, tedy se soudobými protestanty. Vyšší vzdělání pod vedením katolické církve je nezbytnou podmínkou pro zachování katolické víry a obranou proti herezi. V tomto ohledu zmiňuje osob-

⁴⁴⁾ Cituje např. svého spolubratra Girolama Piattiho (1548–1591), který hovoří o služebné roli věd: „...l'eloquenza e le scienze da' Religiosi condotte alla Rocca e Cittadella di Dio, come ancelle, sono finalmente come scudi e pavesi per discacciare i nemici, i quali vorrebbero assaltare la Chiesa di Dio.“ Tamtéž, s. 207.

⁴⁵⁾ Tamtéž, s. 208.

⁴⁶⁾ Popis života v Collegiu Romanu: „... si serve un alto silentio, né strepito o rumore veruno si fa; l'uso poi in molti di loro frequente del Santissimo Sacramento dell'Altare, si come anco varie congregazioni della Beatissima Vergine – le quali empite de' più scelti ingegni per le scienze, e de' più propensi alla devotione, si ragunano ne' giorni di festa a' propri luoghi di dette congregazioni, e quivi conferiscono insieme delle cose della pietà, odono essortazioni, e trattano di diversi modi di essequire opere pie -; e dove nelle cuole non si legge veruno autore profano in quelle parti, onde possa trarsi alcuna macchia all'anime, e dove ogni giorno si precidono molte occasioni di ocio, e di peccati; è poi un continu'ordine di lettioni, essendo che gli stessi professori di filosofia leggendo ciascun giorno due volte, e a questo aggiungendo le repetitioni, le dispute, e le conferenze riempiono di scienze gl'intelletti de' giovani: e come che a nessuno si permette di leggere e insegnar altrui la Filosofia, il quale prima non abbia studiato la Teologia, così maraviglia non è, se divengono atti ad essequire tutto questo, e che quei che di età sono ancor giovini riescano meglio di quel che nel secolo non avrebbero fatto più provetti.“ Tamtéž, s. 208.

⁴⁷⁾ Tamtéž, s. 209.

ní svědectví těch, kteří byli v Anglii, nebo, jako v jeho případě, ve Skandinávii či Uhrách.⁴⁸⁾ Důvody pro přijetí nekatolické víry v těchto zemích byl např. vliv lži-vých filozofů a neumírněnost. V Possevinově pojetí jsou tedy hereze něčím veskrze negativním, ničícím morální, politický i náboženský život.

Possevino vidí v šíření herezi působení satana a popisuje několik způsobů, kterými se ďábel podle jeho názoru snaží narušit nadání každého člověka. Mimo herezi a falešných filozofií se tak děje šířením knih s nekatolickým obsahem, narušováním hodnotných přednášek tak, aby během nich nebyl dostatečný klid, roztržštěností mezi studenty a jejich nákloností k pokušením těla, konáním promocií či přednášek v době, kdy jsou svátky nebo čas na modlitbu. Těmi, kdo se těmto snahám ďábla postavili, byli někteří panovníci, mezi nimi jmenuje také Ferdinanda I. a Rudolfa II., kteří s církevním schválením reformovali nebo založili katolické univerzity a koleje.⁴⁹⁾ Role laiků je tedy poměrně výrazně vyzdvihnuta.

Po učitelích se Possevino dostává ke knihám. Publikování a rozšiřování tisků, které jsou z katolické perspektivy neproblematické, bylo z jeho pohledu důležitým nástrojem pro propagaci katolické víry. Knihy jako takové jsou pro něj pouze prostředkem, záleží totiž na způsobu, jakým jsou použity. Proto říká, že knihy se opravují, korigují a čistí (*si correggono, si emendano, si purgano*), ale i čtou, šíří atd. Vyjadřuje se tedy ke všem částem knižní produkce včetně četby samotné.

Pro čtenáře, který se bude věnovat určitému tématu, má být k dispozici kvalitní bibliografie, kterou je pochopitelně samotná autorova *Bibliotheca*. Pokud se nechte nějaká kniha přímo kvůli studiu (*per passatempo*), může být jiným způsobem k užitku (*potrà leggersi però in modo che la memoria ne resti aiutata*). Čtenáři historických děl potom mají postupovat podle určité metody (opět té doporučené Possevinem), aby dali svému studiu řád. Doporučuje dělat si z četby poznámky a číst jen dobré a schválené knihy.⁵⁰⁾

Possevino zmiňuje, že ten, kdo nějakou knihu vykládá, pozná tím sám od sebe, koná-li tak k užitku bližních. Přitom jazykovou úpravu (kvůli nějaké chybě) spojuje s očistou ideologickou pod dohledem inkvizice, univerzit nebo jiné řádně ustanovené autority v rámci hierarchické struktury katolické církve.⁵¹⁾ Uvědomuje si i důležitost knihkupců v celém procesu a nezbytnost jejich úzkého kontaktu se světskými a duchovními autoritami. Zisk pro ně nemá být tím nejpodstatnějším.⁵²⁾ V podobném duchu se nesou i doporučení autorům knih: sláva věčná má mít pro ně přednost před slávou světskou (*se spinto da humana gloria lo fa, guardisi che l'apparenza fallace di quella non gli rubi l'eterna*). Mnohé knihy pohanů a heretiků se ne-

⁴⁸⁾ Tamtéž, s. 215.

⁴⁹⁾ Tamtéž, s. 216.

⁵⁰⁾ Tamtéž, s. 217–218.

⁵¹⁾ Tamtéž, s. 219.

⁵²⁾ Tamtéž, s. 221–223.

měly dochovat právě kvůli svému zaměření na autory samotné. Je jasné, že tato argumentace je podivná: tyto knihy se často nedochovaly buď z materiálních důvodů, nebo byly likvidovány podle jiných měřítek, než měli jejich autoři.

V obhajobě katolické víry Possevino vidí nejdůležitější motiv psaní knih. Kdo tak činí, navazuje v jeho pojetí na osobnosti, jako byl například sv. Augustin. Autoři mají být ochotni podrobit své dílo poctivé cenzuře. Possevino i v oblasti jiných témat včetně přírodních věd nabádá vyslechnout názor těch, kteří mají k danému oboru co říci.⁵³⁾ Ačkoli je důležité používat rozum dobře, je třeba se mírnit v kritice jiných autorů, která nemá být vedena nenávistí. Především tam, kde se autor vědy, ve které je expertem, mylí v něčem jiném, např. teolog v určité historické souvislosti.⁵⁴⁾

Ve 49. kapitole Possevino hovoří o tiskařích, kteří mají být vzdělání katolíci a svědomití lidé (*se sono eruditi, cioè, i correttori, se sono catolici, e se sono considerati*), kteří nebudou dávat knihy do tisku příliš zbrkle, čemuž se dá také předcházet zvýšením mzdy.⁵⁵⁾ Dokázal ocenit formu a metodiku ženevské propagandy, která uměla bravurně využít nových technologicko-mediálních možností, a vybízel k jejímu napodobení i na katolické straně.⁵⁶⁾ Dobré knihy mají odpovídat nátuře jednotlivých skupin (katolíci, nekatolíci, ženy, muži, židé apod.). Při jejich šíření lze využít například výročí, vizitaci ze strany biskupa, trh nebo podobnou příležitost, kdy je možné oslovit co nejvíce lidí. Kvůli dosahu lodí, jež vyplouvají přes moře, je dobré pokusit se přesvědčit k šíření knih i jejich kapitány stejně jako křesťanské vyslance a diplomaty, kteří odjíždějí vykonávat svůj úřad do Levanty. Knihy se mají číst na dvorech, mezi vojáky či ve vězeních.⁵⁷⁾ Poslední kapitola obsahuje už jen několik praktických rad jak knihy skladovat, aby nedošly újm a jak je tematicky uspořádat.

Vzdělávání a Továřstvo Ježíšovo

Possevinův spis je důležité vnímat jako výsledek zkušenosti nejen jeho samotného, ale i tradice řádu, jehož byl členem. Ačkoli se do správy jezuitského řádu během několika let od jeho založení, ke kterému došlo bulou *Regimini militantis ecclesiae* v roce 1540, dostalo mnoho škol, nebylo vzdělávání druhých prvotním účelem společenství Ignáce z Loyoly a jeho spolubratrů. Na druhou stranu nelze popřít, že zřizování škol vycházelo z důrazu prvních jezuitů na to, co bychom

⁵³⁾ Tamtéž, s. 224–227.

⁵⁴⁾ Tamtéž, s. 230.

⁵⁵⁾ Tamtéž, s. 231–232.

⁵⁶⁾ Tamtéž, s. 233.

⁵⁷⁾ Tamtéž, s. 234–236.

dnes nazvali formací, tedy na typ doprovázení a výchovy, který vede mladíka k rozvinutí jeho potenciálu včetně potenciálu duchovního. Formule institutu, jakási preambule Konstituci jezuitského řádu, hovoří o tom, že kdo chce být jezuitou, musí být členem společenství „založeného k tomu, aby usilovalo o pokrok duší v křesťanském životě a o učení a šířilo víru veřejným kázáním, vyučováním dětí i dospělých křesťanskému náboženství, zpovídáním věřících v Krista a poskytováním jim duchovní útěchy.“⁵⁸⁾

Sám Ignác z Loyoly, kterému se dostalo dvorského vzdělání, začal na univerzitách studovat až po svém obrácení, které následovalo po jeho zranění v bitvě u Pamplony v roce 1521. Ignác v období po svém zotavení poněkud tápal a žil v podstatě poutnickým životem. Nenacházel nikoho, kdo by mu pomohl nalézt směr na jeho životní cestě. Učitelem, a to je důležité v souvislosti s Possevinem, jako by mu byl sám Bůh.⁵⁹⁾ S tím souvisela i mimořádná zkušenost, kdy se mu podle jeho vlastních slov, zprostředkovaných portugalským jezuitou Luisem Gonçalvesem de Cãmarou, dostalo zvláštního světla pro intelekt, díky čemuž pochopil mnoho věcí nejen duchovního rázu, ale i nejrůznějších věd.⁶⁰⁾ To je další moment, který bude charakteristický pro jezuitskou formaci: přesvědčení, že rozum musí být osvěcen Bohem, aby dokázal naplnit a překonat své možnosti.

Po studiích v Barceloně a v Alcalá se nakonec – zřejmě i kvůli nepříjemným zkušenostem s inkvizicí – vydal dokončit svá studia do Salamanky a posléze do Paříže. Z Ignácova životopisu vyplývá, nakolik byli mnozí duchovní obezřetní vůči laikům, kteří kázali, aniž by měli patřičné vzdělání a církevní potvrzení, čímž se

⁵⁸⁾ Verze I. 1 z roku 1550 (z bulky *Exposcit debitum*) tuto část upřesňuje: „...založeného hlavně k tomu, aby hájilo a šířilo víru a pokrok křesťanů v křesťanském životě a učení, a poskytovalo duchovní útěchu kázáním, přednáškami a jakoukoli službou Božího slova, i duchovními cvičeními, vzděláváním dětí a nevědomých v křesťanském náboženství, slyšením sv. Zpovědi věřících v Krista a udílením ostatních svátostí. A aby se stejně projevilo i užitečným v usmiřování rozepří svářících se stran, svědomitou službou těm, kdo jsou ve vězeních nebo útulcích nebo i jinými dily lásky, jak to uzná za vhodné k slávě Boží a obecnému dobru, a to vždy naprosto zdarma, bez jakékoliv odměny za tyto práce.“ Obojí citováno podle českého překladu *Konstituce Tovaryšstva Ježíšova*, Praha 1999. Vývoj Konstituci a jejich kritická edice je k porovnání v *Monumenta Ignatiana ex autographis vel ex antiquioribus exemplis collecta, Series tertia, Sancti Ignatii de Loyola Constitutiones Societatis Jesu, Tomus secundus, Textus Hispanus*, Roma 1936.

⁵⁹⁾ Citovat budu podle českého vydání Ignác Z LOYOLY, *Poutník. Vlastní životopis sv. Ignáce z Loyoly*, Velehrad 2002, kap. III, 27 (dále „Autobiografie“, s označením kapitol a paragrafů). Kritická edice originálu je k porovnání v Candidus DE DALMASES – Dionysius Fernandez ZAPICO (edd.), *Monumenta Ignatiana. Serie quarta. Scripta de S. Ignatio ex integro reflecta, novo ordine disposita et aucta I. Fontes Narrativi de Sancto Ignatio de Loyola et de Societatis Iesu initiis*, Roma 1943, s. 353–507.

⁶⁰⁾ Tamtéž, kap. III, 30.

stávali automaticky podezřelými ze šíření bludů.⁶¹⁾ Důraz na to mít vše schválené řádnou církevní autoritou se pak stal pro zbytek Ignácova života příznačným.

Pobyt Ignáce v Paříži byl pro budoucí jezuitské vzdělávání zásadní: spolu se svými druhy totiž poznal, co to znamená studovat podle „pařížského způsobu“ (*modus Parisiensis*).⁶²⁾ Díky pozitivní zkušenosti ho začali aplikovat v první koleji, která byla založena v Messině na Sicílii v roce 1548 s tím, že na ní budou studovat i nejezuité.⁶³⁾

„Pařížský způsob“ byl jedním ze dvou hlavních „způsobů“ uspořádání chodu univerzity jakožto korporace. Druhý z nich byl spjatý s italskou Bolognou, která byla oproti Paříži, kde se kladl důraz na teologické vzdělání, známá především pro svá právní studia. V Paříži nabízeli profesori své služby žákům za určitou sumu, zatímco v Bologni měli studenti aktivnější roli při smlouvání s vyučujícími. V Paříži bylo zvykem, že na kolejích žáci i profesori bydleli společně, v Bologni byla každá skupina zvlášť, ale hlavní úloha při rozhodování spočívala v rukou učitelského sboru. Celý systém univerzity v Paříži byl relativně centralizovaný a postavený na hierarchickém principu a stejně probíhaly i kontroly kolejí. Mimo řádových učilišť (dominikánská, minoritská aj.) existovala také další, která byla určena jak pro chudé, tak pro ty, kteří si mohli dovolit za svůj pobyt zaplatit. Některé koleje tradičně přijímaly určitou národnost, resp. osoby stejného jazyka (Ignác z Loyoly a jeho společníci bydleli na kolejí sv. Barbary, kde byli především studenti z Portugalska

⁶¹⁾ *Autobiografie*, kap. VII, 65. V tomto kontextu je třeba chápat i důraz zakládaci buly jezuitského řádu *Regimini militantis ecclesiae* na to, že zakladatelé nebyli pouze osvíceni Bohem, ale měli za sebou i řádná studia: „... accepimus quod dilectii filii Ignatius de Loyola et Petrus Faber ac Iacobus Laynez [a další, pozn. aut.] presbyteri Pampilonensis [a dalších diecézí, pozn. aut], in artibus magistri in Universitate Parisiensi graduati, et in theologicis studiis per plures annos exercitati, Spiritu Sancto (ut pie creditur) afflati...“ Henrico DALMAZZO – Sebastiano FRANCO (edd.), *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum romanorum pontificum: taurinensis editio locupletior facta collectione novissima plurium brevium, epistolarum, decretorum actorumque S. Sedis a S. Leone Magni usque ad praesens VI*, Augusta Taurinorum 1857, s. 303.

⁶²⁾ Při popisu vycházím z Gabriel CODINA MIR, *The „Modus Parisiensis“*, in: Vincent J. Duminuco (ed.), *The Jesuit Ratio Studiorum: 400th Anniversary Perspectives*, New York 2000. Autor upozorňuje, že jistě nešlo o jediný fenomén, který ovlivnil budoucí jezuitské školství, sama Paříž byla ovlivněna např. hnutím známým jako *devotio moderna*. Tamtéž, s. 42–44. Codina psal a úspěšně obhájil svůj doktorát na pařížské Sorbonně právě na téma inspiračních zdrojů ignaciánské pedagogiky. Srov. Gabriel CODINA MIR, *Aux sources de la pédagogie des Jésuites: Le „Modus Parisiensis“*, Romae 1968. Srov. také John O'MALLEY, *How the First Jesuits Became Involved in Education*, in: V. J. Duminuco (ed.), *The Jesuit Ratio*, s. 56–74.

⁶³⁾ Josef Koláček na základě rozboru pramenů uvádí, že důležitými předchůzci milníky byly především zahájení výuky ze strany jezuitů v diecézním semináři v indické Goe (1542) a poté otevření kolejí v Gandii (1546). Josef KOLÁČEK, *Ratio studiorum. Genese – struktura – hlavní cíle*, in: Ladislav Csontos (ed.), *Jezuitské školstvo včera a dnes*, Bratislava 2006, s. 25–36, zde s. 27.

a Španělska). Na těchto místech se také obvykle studovalo, i když třeba teologie se učila pouze na řádových kolejích.

Konstituce Tovaryšstva jasně stanovily, že veřejné školy (tj. ty otevřené i pro nejezuity) mají cíl formovat, ne pouze vyučovat: „*Kvůli pokroku nejen našich scholastiků, ale kvůli pokroku ve vědách a mravech venkovních studentů, které jsme přijali ke studiu v našich kolejích, je třeba, kde je to možné, otevřít aspoň pro humanitní obory veřejné školy*“ (IV, 6, 392). Disciplína a prokazování nabytých znalostí byly podle pařížského způsobu potřebné pro dostatečný prospěch a zaručovaly postup do dalších tříd. Mnoho způsobů veřejného dokazování pokroku praktickým způsobem považuje jezuitský badatel Gabriel Codina Mir za hlavní rys pařížského způsobu výuky.⁶⁴⁾ Významný byl i fakt, že se dávala přednost znalosti originálních textů autorů před teorií a výkladem. Z textů však bylo vybíráno jen to, co mohlo podle názoru představených sloužit k rozvoji vzdělanosti, mravů a víry.

Vzhledem k rozmachu reformace v různých zemích existovalo mnoho oblastí, kde nebylo možné koleje založit, zejména kvůli nedostatku financí. V tomto ohledu bylo důležitým vzorem pro později založené koleje, k nimž patřilo také olomoucké Nordicum, římské Collegium Germanicum. Lze konstatovat, že rozmach reformace přičítala katolická hierarchie především nedostatku kněží a jejich nedostatečné formaci. Papežský diplomat Giovanni Morone, který byl papežem Pavlem III. v roce 1536 vyslán na dvůr Ferdinanda I. a stal se největším znalcem problematiky „Germánie“ (což v dobovém chápání vymezovalo podstatně širší prostor, než jaký zahrnuje dnešní Německo), navrhoval proto zřídit kvůli komplikované situaci zvláštní kolej v Římě. Pro celou záležitost se mu podařilo získat podporu Ignáce z Loyoly, jenž byl prvním generálním představeným Tovaryšstva Ježíšova, a především papeže, který v roce 1552 bulou *Dum sollicita* založil Collegium Germanicum, jehož žáci se pod dohledem jezuitů měli stát zápasníky víry (*fidei athletae*).⁶⁵⁾ Tento ústav se sice nacházel pod vlivem a vedením jezuitů, bylo však třeba zohlednit i představy donátorů a vlivných světských autorit.⁶⁶⁾ Výsledkem se stal určitý kompromis. Je ostatně zajímavé, že už v citované bule je zdůrazněno, že absolventi kolegia budou mít zajištěna beneficia, což poněkud omezilo eventuální snahu o prezentování Collegia Germanika jako ústavu vychovávajícího misionáře apoštolského typu. Řím ožil studenty, kteří by dříve zamířili spíše na

⁶⁴⁾ G. CODINA MIR, *The „Modus Parisiensis“*, s. 37.

⁶⁵⁾ Henrico DALMAZZO – Sebastiano FRANCO (edd.), *Bullarum diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum*, s. 460.

⁶⁶⁾ Semináře byly „papežské“ v tom smyslu, že při jejich zřízení se papež významně angažoval a také je z velké části financoval. Srov. Peter SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum in Rom und die Germaniker. Zur Funktion eines römischen Ausländerseminars (1552–1914)*, Tübingen 1984, s. 14.

severoitalské univerzity.⁶⁷⁾ Pro ty, kteří posílali své syny nebo svěřence na studia, šlo o finančně výhodnou záležitost: zatímco řádové domy Tovaryšstva byly podle Konstitucí závislé na dobročinnosti jiných, koleje měly mít stálý příjem, zajišťující formovaným co největší možné soustředění na studium. Zároveň to mělo umožnit studium i méně majetným, ale nadaným studentům, což byla ovšem jen teorie.

Realita nedostatečně zajištěného systematického financování byla důvodem, proč v následujících letech nesloužilo Collegium Germanicum tak, jak se očekávalo. Přežívalo jen díky synům italských šlechticů, kteří za svůj pobyt platili, čímž se stalo spíše konviktem, kde našlo místo pouze několik studentů z „Germánie“. Zaměření ústavu se tak z důvodů přežití změnilo a nebylo určeno primárně pro budoucí kněze ve střední Evropě. V roce 1565 například pocházelo z „Germánie“ jen 24 alumnů z celkového počtu 209. Mezi žáky byl například i jeden člen bankéřské dynastie Fuggerů, z italských rodů pak stačí zmínit jména rodin Doria, Bentivoglio a Buoncompagni.⁶⁸⁾ Z osobností pocházejících ze zemí Koruny české, které v těchto letech na Collegiu Germaniku studovaly, je třeba zmínit přinejmenším olomoucké biskupy Viléma Prusinovského z Víckova a Stanislava Pavlovského. Pobyt v Římě umožnil druhému jmenovanému seznámit se s budoucími nejvyššími představiteli církevní hierarchie, jako byli Stanislav Hosius a Zaccaria Delfino (budoucí nunciové u císařského dvora), Tolomeo Galli (budoucí státní sekretář) a Ugo Buoncompagni (budoucí papež Řehoř XIII.).⁶⁹⁾

Collegium Germanicum vzniklo rok po založení jiného důležitého ústavu založeného jezuitů, Římské koleje (Collegium Romanum). K obnovení Germanika došlo v říjnu 1573 bulou *Postquam Deo placuit* a následně byly za pontifikátu Řehoře XIII. zřízeny podobné ústavy: v roce 1577 Kolej neofytů a Řecká kolej, o rok později Anglická kolej a Uherská kolej, v roce 1584 pak Maronitská kolej. Je tedy patrné, že vznik olomouckého Collegia Nordika se časově kryje s obdobím poměrně hojného rozmnožování počtu římských seminářů určených pro různé skupiny členěné podle národů nebo podle specifických okolností.

Reforma Collegia Germanika byla jedním z výsledků snahy papeže o systematictější zaměření na problematiku střední Evropy, prakticky ji provedla tzv. *Congregatio Germanica*, která kladla velký důraz na výchovu schopného kléru.⁷⁰⁾ V rámci této reformy došlo k upravení kolejních konstitucí. Autorem úprav nebyl nikdo jiný

⁶⁷⁾ Tamtéž, s. 1.

⁶⁸⁾ Srov. Mario SCADUTO, *Storia della Compagnia di Gesù in Italia. L'epoca di Giacomo Lainez (1556-1565): l'azione*, Roma 1974, s. 325–334.

⁶⁹⁾ Jaroslav PÁNEK, *Olomoucký biskup Stanislav Pavlovský z Pavlovic. Duchovní kníže na prahu rekatolizace českých zemí*, in: Ondřej Jakubec (ed.), *Stanislav Pavlovský z Pavlovic (1579–1598)*. Biskup a mecenáš umírajícího věku, Olomouc 2009, s. 15–30, zde s. 16.

⁷⁰⁾ K této kongregaci je zásadní studii Josef KRASENBRINK, *Die Congregatio Germanica und die katholische Reform in Deutschland nach dem Tridentinum*, Münster 1972.

než tehdejší sekretář Tovaryšstva Ježíšova Antonio Possevino. Podíl jezuitů na výběru nových žáků byl posílen, ale nezbytná byla role místních biskupů a kardinálů protektorů. Žáci jiných jezuitských ústavů neměli mít před ostatními přednost. Po dokončení studia by studenti byli posláni znovu tam, odkud do koleje přišli.⁷¹⁾ Došlo ale i k dalším úpravám.⁷²⁾ Během 70. let 16. století bylo upřesněno, kdo může být přijat: přednostně šlo o šlechtické kandidáty.⁷³⁾ K formaci nižšího kléru měly sloužit semináře, které by byly budovány v diecézích samotných, jak to ostatně nařizoval i tridentský koncil. Petr Kanisius podobně jako nuncius Delfino nebo jiný jezuita Lorenzo Maggio se domníval, že fundace Collegia Germanika by se mohla rozdělit a část by se mohla věnovat vybudování formačních struktur za Alpami.

Nedlouho po obnovení Collegia Germanika se začaly ozývat hlasy, že kolej je příliš drahá a nedostačující, zejména pro potřeby výchovy „řadového“ kléru. Possevino proto přibližně od roku 1578 podporoval vznik jiného typu instituce: *seminaria pauperum*. Upozorňoval i na to, že absolventům Collegia Germanika pobyt v Římě nepřinášel obvykle růst v pokoře a zřízení seminářů na území Germánie by pomohlo jak kandidátům kněžství, tak jejich diecézím.⁷⁴⁾ V této myšlence byl Possevino podporován i Petrem Kanisiem a nunciem Bartolomeem Portiou. Je možné, že celá záležitost byla inspirována podobným dilem Karla Boromejského v Miláně a že se s ním, nebo s jeho blízkým spolupracovníkem Cesarem Specianem (budoucím nunciem na dvoře Rudolfa II.) Possevino při své zpáteční cestě ze Švédska dokonce osobně setkal.⁷⁵⁾ Vliv Antonia Possevina byl tedy zjevně výrazný.

⁷¹⁾ P. SCHMIDT, *Das Collegium Germanicum*, s. 42.

⁷²⁾ Tamtéž, s. 42–43; Karl SCHELLHASS (ed.), *Nuntiaturrechnungen aus Deutschland III/3*, Berlin 1896, s. 413–415.

⁷³⁾ Tamtéž, s. 426, pozn. 2. Nuncius Portia v listu z 21. března 1577 psal Petru Canisiovi o tomto rozhodnutí a zároveň ho vyzval k tomu, aby se poohlédl po vhodných kandidátech. Otto BRAUNSBERGER, *Beati Petri Canisii Societatis Iesu epistulae et acta VII (1572–1581)*, Friburg 1922, s. 397 (č. 1975).

⁷⁴⁾ László LUKÁCS, *Die nordischen päpstlichen Seminare und Possevino (1577–1587)*, Archivum Historicum Societatis Jesu 24, 1955, s. 1–37.

⁷⁵⁾ Tamtéž, s. 42.

Antonio Possevino – život a dílo

Antonio Possevino⁷⁶⁾ se narodil v Mantově 12. července 1533 do rodiny zlatníků pocházejících z Piemontu.⁷⁷⁾ Přišel tedy na svět v centru moci rodiny Gonzaga, jednoho z nejvlivnějších rodů Apeninského poloostrova. Mezi lety 1550 a 1552 pobýval spolu se svým bratrem na studiích v Římě. Pro své nadání byl pozván jak ke dvoru Ferdinanda I., tak ke dvoru Julia III., ale mantovský biskup Ercole Gonzaga mu v tom zamezil, aby mohl vyučovat jeho synovce. Po studiích ve Ferrare a v Padově na počátku roku 1558 Possevino doprovodil Francesca Gonzagu, jednoho z Ercoleho synovců, do Neapole. Zde poprvé zaslechl své povolání k řeholnímu životu.⁷⁸⁾ Následně však byl vyslán do Piemontu, kde měl žít z jednoho církevního obročí. Na místě ho překvapila míra rozšíření myšlenek reformace. Zřejmě i pro pocit viny kvůli výnosům z obročí, z nichž bude později jeho rodina čerpat roční rentu, navázal na svá předchozí studia v Padově, kde se seznámil s jezuitou Benedettem Palmiem. V kontaktu s ním a díky příkladu svých přátel rozlišil Possevino své povolání a v září 1559 vstoupil do Tovaryšstva Ježíšova. Po pouhých několika měsících noviciátu byl poslán do Piemontu, kde měl mimo jiného přesvědčit vévodu Emanuela Filiberta z vládnoucí savojské dynastie, aby založil kolej za úč-

⁷⁶⁾ Pro chronologický stručný přehled Possevinova života lze využít článek Danuta QUIRINI-POPLAWSKA, *Itinerarium ojca Antonia Possevina SJ (1533–1611)*, in: Táž (ed.), *Antonio Possevino SJ (1533–1611)*. Życie i dzieło na tle epoki, Kraków 2012, s. 585–596. Obsáhlejší je příspěvek nacházející se ve stejném sborníku: Łukasz BURKIEWICZ, *Sylwetka o. Antonia Possevina SJ (1533–1611)*, tamtéž, s. 155–182. Online je dostupný díky *Treccani* biografický přehled, jehož autorem je Emanuele Colombo (jde o jeho příspěvek do *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 85, 2016. <[https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-possevino_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/antonio-possevino_(Dizionario-Biografico))> [12. 10. 2021]. Prvním významnějším a dodnes citovaným životopisem je Jean DORIGNY, *La vie du père Antoine Possevin de la Compagnie de Jésus*, Paris 1712. Další důležitou prací je Liisi KARTTUNEN, *Antonio Possevino: un diplomate pontifical au XVIe siècle*, Lausanne 1908.

⁷⁷⁾ Pro dětství a mládí Possevina vycházím z Alberto CASTALDINI, *L'ambiente natale e gli anni giovanili di Antonio Possevino S. J.*, in: D. Quirini-Popławska (ed.), *Antonio Possevino*, s. 199–215.

⁷⁸⁾ Hovoří o tom ve druhé kapitole první dekády svého latinsky psaného životopisu, který napsal na popud Cesare Baronia: Antonio POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum (quos sacerdos e S. J. iussus est scribere is de rebus ad quas missus fuit)*, uloženo v ARSI, Opp. Nn. 336, s. 19–24. Text zřejmě pochází z roku 1606. Srov. Emanuele COLOMBO, *Il libro del mondo. Un documento di Antonio Possevino*, s. 349. Je nepochybně třeba mít na paměti, že jde vlastně o pozdější reflexi a ne o „přímé“ svědectví. V italštině je možné přečíst si list Possevina, který napsal v prosinci roku 1604 o svém povolání a o počátku svého působení v Tovaryšstvu, a který vznikl na základě žádosti benátského provinciála Bernardina Gonfalioneriho: Giuseppe CASTELLANI, *La vocazione alla Compagnia di Gesù del P. Antonio Possevino da una relazione inedita del medesimo*, Archivum historicum Societatis Iesu 14, 1945–1946, s. 102–124.

lem potlačení šířících se reformačních myšlenek valdenských a kalvinistů. Během svého pobytu v savojském vévodství, kde byl úspěšný méně, než by si představoval, přijal i služebné kněžství. Následně byl poslán do Lyonu, kde kázal a vyučoval děti katechismus. V tomto městě byl dokonce zajat hugenoty, ale s přispěním obchodníků z Florencie se mu podařilo uprchnout. Během své mise se ukázal mimo jiné jako velký propagátor šíření katolické víry pomocí tisku, neopomenul však ani důležitost formace nových kněží.⁷⁹⁾

Ve Francii působil do té doby, než se stal sekretářem řádu po volbě Everarda Mercuriana novým generálním představeným jezuitů v roce 1573. Mercurianovi pomáhal už předtím za generála Francisca de Borja (Borgiáše), kdy jej doprovázel při vizitaci jako sekretář. Nová role sekretáře celého řádu byla úkolem, který se mu jevil velice těžký kvůli velkému množství materiálu, s nímž přicházel do kontaktu a který musel zpracovat. Měl ale možnost být často v kontaktu s papežem a seznámit se s dokumenty z počátků Tovaryšstva.⁸⁰⁾ Na Mercuriana bude Possevino vzpomínat, na rozdíl od Aquavivy, v zásadě vždy pozitivně; napsal dokonce jeho krátkou biografii.⁸¹⁾

V roce 1577 byl Possevino Řehořem XIII. požádán, aby zpracovat a eventuálně doplnil návrh na zlepšení šíření katolické víry, který pocházel od profesora práv na

⁷⁹⁾ Toto období zpracoval, včetně edice mnoha pramenů, Mario SCADUTO, *Le missioni di A. Possevino in Piemonte. Propaganda calvinista e restaurazione cattolica 1560-1563*, Archivium Historicum Societatis Iesu 28, 1959, s. 51–191. Zdá se, že argumentem k přesvědčení panovníka byla i cena a obecně výhody pro administrativu jeho dominia. Possevino už v této době dával za vzor Germanicum: z listu generálu Lainezovi ohledně návrhů vévodovi. Srov. tamtéž, s. 94–95: „...hebbi occasione di stendermi alquanto per le cose della Compagnia quando soggiunsi che la maesta dell' imperatore haveva in due modi, si come tuttavia faceva, rimediato alle cose di Germania con mezzo della Compagnia: l'uno era con fondar in mezo de gli eretici collegii, dove leggendosi di gia le scienze, et andavano alcuni fi. gliuoli de medesimi heretici, dandogli conto dei collegii di Germania; l'altro, che sua maesta haveva eletto alcuni giovini della Germania, i quali mandava nel collegio germanico, accioché quivi renduti idonei et ben fondati potessero essere atti predicatori et difensori della Chiesa et capaci legittimamente de beneficii. Con questo proposito gli diedi breve conto del collegio germanico, et come sua altezza havrebbe potuto senza alcuna spesa et volonta de suoi sudditi facilmente in sei o sette anni cominciare ad havere del suo stato persone dotte in filosofia et teologia alli quali senza scrupolo di coscienza havrebbe potuto conferire i benefici, presentando al papa persone atte. Gli mostrai quanto facil modo era questo, che di ciascuna terra due si mandassero almeno nel collegio germanico, come a sua altezza non seguiva spesa, alli padri assai minore di quella che facessero in Studii, et maggior volonta, poichè fussero come in sicura speranza che dal suo principe havrebbono havuto più tosto beneficii per suoi figliuoli che alcuni altri.“

⁸⁰⁾ Tamtéž, s. 168–169. Srov. popis tohoto úseku podle John Patrick DONNELLY, *Antonio Possevino: From Secretary to Papal Legate*, in: Thomas M. McCoog (ed.), *The Mercurian Project. Forming Jesuit Culture 1573–1580*, Rome – St. Luis 2004, 323–349, zde s. 325.

⁸¹⁾ ARSI, Opp. Nn., Vita 142, fol. 9–14.

univerzitě v Lovani Jeana Vendevilla.⁸²⁾ Possevino tento text upravil. Těžko říct, nakolik se jím papež skutečně řídil, ale je skutečností, že obsahově byla většina návrhů během Řehořova pontifikátu uváděna do praxe.⁸³⁾ Dokument předkládal jako návrh na zřízení zvláštní skupiny, která svým charakterem v podstatě odpovídá budoucí Kongregaci pro šíření víry: zřizování seminářů pro řeholníky i neřeholníky za účelem formace pro misijní nasazení, překládání a šíření tridentského katechismu a obecně využití tisku po vzoru nekatolíků.

Ve stejném roce byl Possevino pověřen tajnou diplomatickou misí ve Švédsku jako apoštolský nuncius. Měl přivést krále Jana III. k tomu, aby se zřekl nekatolické víry.⁸⁴⁾ Nezdá se, že by Possevino před misí přijal biskupské svěcení, což by bylo v kontextu jezuitského řádu překvapivé. Můžeme-li věřit popisu cesty, která v základních rysech připomíná putování apoštola Pavla zaznamenané ve Skutcích apoštolů, pak byla velmi dobrodružná.⁸⁵⁾ Possevino však nebyl prvním jezuitou ve Švédsku. Tím byl (tajně) polský jezuita Stanislav Warszewicki, který měl podpořit víru královny (od roku 1578 byl pak oficiálně jejím zpovědníkem). Od roku 1576 působil ve Švédsku Laurentius Norvegus, jezuita norského původu, který byl poslán na tuto misi zejména kvůli tomu, že jako jediný jezuita uměl švédsky. Král Jan III. o jeho příchodu věděl a přijal ho s úctou, on však musel svou identitu skrývat. Vyučoval v bývalém františkánském konventu ve Stockholmu, ale omezoval se na látku společnou luteránům i katolíkům. Podařilo se mu shromáždit skupinku, se kterou slavil na Štědrý den 1577 mši svatou. Několik konvertitů se mu podařilo

⁸²⁾ Vice o Vendevillovi, který výrazně přispěl i k založení anglické koleje v Douai (1568), je možné nalézt v knize Alexis POSSOZ, *Jean de Vendeville, évêque de Tournai, 1587-1592*, Lille 1862, pro téma tohoto článku zejména v kapitole V (s. 37-41).

⁸³⁾ Jeden z dochovaných exemplářů je v latinském znění opsán v rukopisu zmíněné Possevinyovy autobiografie na s. 181-187. V italském znění se pak nachází ve svazku *De iuvanda ecclesia* v ARSI, Opp. Nn. 314, s. 64-67. Srov. rovněž vliv Vendevilla a Possevina na karmelitána Tomáše od Ježíše a jeho dílo *De procuranda salute omnium gentium* (1613), které inspirovalo vznik kongregace *De propaganda fide*. Stanislav POLČIN, *Antoine Possevin, J. De Vendeville et Thomas de Jesús et les origines de la Propagande*, *Analecta S. Ordinis Basilii Magni* 6, 1967, s. 577-595. Tématu se věnoval také John Patrick DONNELLY, *Antonio Possevino's Plan for World Evangelization*, *The Catholical Historical Review* 74, 1988, s. 179-198.

⁸⁴⁾ Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 54-55.

⁸⁵⁾ O zastávce v Praze se zmiňuje jen velmi stručně. Je ale zajímavé, že měl od císařovny převzít i některé listiny pro švédského krále, snad i jako zastírací manévr, který měl zakrýt pro veřejnost skutečný cíl jeho mise. Jako posel se však měl těšit především ochraně: „*Pragae ubi fuerunt, ab Imperatrice, cui iam de mortuus erat coniux Maximianus, littera publicas accepit, quibus tamquam de Mariti morte ad Suecum allegatus, damnum ab haereticis non pateretur.*“ A. POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum*, s. 193.

poslat do Collegia Germanika, pět z nich se posléze stalo jezuitu.⁸⁶⁾ Krále Jana III., který nakonec skutečně, byť nakrátko, přestoupil ke katolické víře, se snažil přesvědčit o tom, že mír jeho království nezajistí tolerance nekatolictví. Jako příklad uvádí – z toho důvodu, že král se o něm zmínil – Španělské Nizozemí.⁸⁷⁾ Ačkoli Possevino zvažoval a navrhoval nejprve vybudování semináře přímo ve Švédsku, po bedlivější úvaze se rozhodl neriskovat. Důvod byl paradoxně ten zmiňovaný králem v citovaném dialogu – aby Tovaryšstvo nebylo obviňováno z vyvolávání chaosu (*scompiglio*).⁸⁸⁾ Possevino byl zjevně v kontaktu i se zástupci španělské větve Habsburků, která měla pochopitelně zájem na tom, aby se Skandinávie stala opět katolickou.⁸⁹⁾ Švédský král nicméně stanovil podmínky, které byly předloženy kurii a podmiňovaly sjednocení švédské církve s katolickou církví. V tomto ohledu nebyly královy požadavky akceptovány, což se stalo jedním z důvodů neúspěchu celého podniku. Possevinova idea byla získat mladé muže ze severských zemí pro to, aby vstoupili do seminářů, které budou ve více katolických oblastech.⁹⁰⁾ Teprve poté bylo možné reálně myslet na skutečné obrácení Švédska, tedy pokud budou následovat i další opatření jako třeba katolická výchova švédského následníka trůnu.⁹¹⁾

Po konci své první mise se Possevino zastavil cestou zpět do Říma u nuncia v Krakově, poté v Olomouci, kde rozmlouval se svými spolubratry o praktické po-

⁸⁶⁾ Oskar GARSTEIN, *Rome and the Counter-Reformation in Scandinavia I*, Leiden 1992, s. 90–109.

⁸⁷⁾ Dokument nazvaný *Colloquia inter Ioannem III. Sueciae Regem et Antonium Possevinum de Societate JESU de religione non semel habita, tum Stockholmiae in Suetia, tum Vastinis* [= Wadstena, zde byl klášter sv. Brigity, pozn. aut.] in *Ostrogothia* je datovaný k roku 1579 a nachází se vložený v posledně citovaném dokumentu mezi stranami 243 a 244. Ačkoli se asi jedná o určitou stylizaci, měl by tento dokument vyjadřovat Possevinův úhel pohledu.

⁸⁸⁾ „*Da più ragioni poi, li quali vedrà la R. V. coll'incluse, sono finalmente venuto in totale resolutione quanto all'animo mio (il che però tutto rimetto alla santa obediencia) che chi vuole haver collegio in Suecia, bisogna che esso collegio non sia in Suecia, cioè conviene che gli operarii di Suecia si facciano fuori et forse un pezzo lungi da quei paesi, et dapoi con più maturità della presente dispositione vadano in quelle parti; né si dica che per la Compagnia si pongano in scompiglio i regni, et massime quelle parti, le quali sono da due milla anni in qua, per quel che ho in parte visto et che ho letto delle loro historie, soggette a mille mutationi et sollevamenti.*“ Dopis Possevina polskému provinciálovi Sunyerovi z června 1578 v ARSI Opp. Nn. 338, s. 83v. Stejný úsek cituje i L. LUKÁČS, *Die nordischen päpstlichen Seminarare*, s. 39.

⁸⁹⁾ V dochovaných dopisech Possevina je dochován např. list Juanovi de Borja z 15. listopadu 1580. ARSI, Opp. Nn. 328, fol. 287–288. Filip II. měl zájem na pomoci švédské flotily v boji s Nizozemím, Jan měl zase zájem na uznání některých dědických záležitostí. J. P. DONNELLY, *Antonio Possevino*, s. 334, 337–338.

⁹⁰⁾ Za jeho snahou po vybudování seminářů byla i nedobrá zkušenost se studenty ve Stockholmu, kteří jednoho únorového večera 1578 využili toho, že Norveguš zapomněl zamknout, čímž se otevřely nejen dveře, ale i možnost se napít. O. GARSTEIN, *Rome*, s. 86.

⁹¹⁾ J. P. DONNELLY, *Antonio Possevino*, s. 339–342.

době budoucího semináře. Jednal rovněž u císaře a císařovny ohledně svatby Anny, dcery arcivévody Karla Štýrského, s budoucím králem Zikmundem III. Vasou.⁹²⁾ Při zpáteční cestě se zastavil opět v Olomouci.⁹³⁾ Ta byla jistě vhodným místem, kde bylo možné zřídit podobnou instituci, jakou si Possevino představoval. Město i okolní biskupské dominium tvořilo nejsouvislejší katolickou enklávu ve střední Evropě, a mohlo se tak stát stabilní základnou navzdory tomu, že mezi lety 1572 a 1578 zemřeli v rychlém sledu hned čtyři zdejší biskupové. Ve městě rovněž fungovala jezuitská kolej, byť její kvalita byla často ze strany kanovníků kritizována. Stanislav Pavlovský, který byl zvolen biskupem v roce 1579, pokračoval v trendu nastoleném Vilémem Prusinovským. Šlo mu o prosazování církevní disciplíny a byl značně nekompromisní vůči nekatolíkům. Z Pavlovského korespondence víme, že vlastnil i některé Possevinovy knihy.⁹⁴⁾ Přesto měla být kolej oporou pro katolickou stranu. Přes moc a vliv církve byl totiž v roce 1580 biskup nucen konstatovat, že „*tu v Olomúci velmi málo katolíků jest*“.⁹⁵⁾

Podíváme-li se blíže na pravidla, která vydal státní sekretář Gallio jménem papeže Řehoře XIII. pro Braniew a Olomouc, je v nich zcela patrný misijní záměr, který je do značné míry v souladu s Possevinovými názory, jaké nacházíme v dile *Coltura degli Ingegni*.⁹⁶⁾ V kontextu rozpoznávání talentů – v tomto případě asi spíše povolání – je třeba uznat, že bylo Collegium poměrně otevřenou institucí a nabízelo studium nejen pro ty, kteří se vydají na duchovní dráhu. I ti, kteří zůstanou laiky, mají být do značné míry misionáři katolické víry. Samotné studium má být vlastně zaměřeno tímto směrem: nemá se jednat pro všechny o kompletní *curriculum*, ale má jít o jeho uzpůsobení potřebám země, z níž každý alumnus pocházel. V podstatě jedinou daností a povinností společnou všem mělo být setrvání v katolické víře

⁹²⁾ A. POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum*, fol. 245.

⁹³⁾ Kapitola nese název *Praga Olomucium pergit Possevinus ubi Pontificis nomine Seminarium pro Suecis et alijs Septentrionalibus fundat*: „*Praga discedens, Olomucium, quae Civitas Moraviae primaria est, venit. Duo Pontifici Semina Septentrionalibus exedendis (?) proposuerat. Alterum Brunsbergae in Prussia proxima Mari Baltici: Alter, in Moravia remotiore à Regno Suetiae Provinciae, ne recentes in Catholica fide adolescentes, qui e Suetia emitterentur, adeo facile se uocarentur ad suos. Ergo Olomucij domo conducta comparata suppelectile, pecunie item parte in sumptus assignato, leges reliquit, quibus hoc seminarium promoueretur.*“ A. POSSEVINO, *Annalium quinquaginta annorum*, fol. 358-359 (následují opsané *Ratio et leges semináře*).

⁹⁴⁾ Pojednává o tom v listu provinciálovi rakouské provincie Tovaryšstva Ježíšova. Dále Bohumil NAVRÁTIL (ed.), *Jesuité olomoučtí za protireformace: akty a listiny z let 1558-1619*, Brno 1916, s. 336. Srov. také O. JAKUBEC, *Stanislav Pavlovský*, s. 161, 185-186.

⁹⁵⁾ Citováno podle Ondřej JAKUBEC, *Olomoučtí biskupové a konfesní poměry v Olomouci v potridentském období*, in: tamtéž, s. 31-45, zde s. 37.

⁹⁶⁾ Jejich rozbor nalezneme i v Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 61-63. Tzv. *Ratio comensis*, neboli řád daný seminářům v Braniewě a v Olomouci, lze nalézt v B. NAVRÁTIL (ed.), *Jesuité olomoučtí*, s. 179-182 (č. 93).

až do konce života. K určité změně došlo po vizitaci v roce 1583, neboť tou dobou byla v Olomouci založena burza chudých studentů (kterou Possevino vnímal částečně jako jakousi přípravku pro vstup do semináře), a do Nordika tak vstupovali vlastně jen kandidáti kněžství.⁹⁷⁾

Další působení Possevina v rámci olomouckého Nordika dostatečně popsal László Lukács.⁹⁸⁾ Po této životní etapě se stal jako papežský vyslanec prvním jezuitou, který vstoupil do Moskvy, aby sjednal mír mezi Ivanem IV. Hrozným a sedmihradským vévodou Štěpánem Báthorym. Později zastával roli moderátora i v otázce konfliktu mezi Báthorym a Rudolfem II. a následně byl vyslán do Sedmihradska, kde založil mezi lety 1583 a 1584 seminář v dnešní Kluži (Kolozsváru). Byl pověřen i dalšími úkoly v polsko-litevském soustátí. Protože však byla jeho diplomatická mise kritizována, stala se jeho dalším působištěm Padova, kde částečně učil a především začal výrazněji psát (*Bibliotheca selecta* 1593; *Apparatus sacer* 1603–1606). Stojí za zmínku, že v Padově duchovně doprovázel později svatořečeného Františka Saleského. Possevino zemřel ve Ferraře 26. února 1611.

Závěr

Pestrost apoštolské a diplomatické služby dala Possevinovi jedinečný rozhled a možnost seznámit se prakticky s mnoha různými oblastmi vědění jak osobně, tak zprostředkovaně, ať už formou knih nebo mluveného slova. Společným jmenovatelem jeho mnohostranných zájmů byla otázka vzdělání a jeho význam pro katolickou církev. Chápal ho jako prostředek k tomu, aby se člověk přiblížil svému potenciálu. Zarazí, že k tomu, aby člověk dosáhl moudrosti, je podle jeho názoru nezbytné být v souladu s učením církve, ve které podle jeho názoru působí Bůh. Ten jediný může člověku tuto moudrost udělit, i kdyby snad jeho nadání nebylo velké. Tato skutečnost však neznamená, že by student neměl pilně studovat a že mu nemá být poskytnuto vhodné prostředí včetně kvalitních učitelů. Vzdělání a vira jdou v Possevinově pojetí ruku v ruce, a tak i skandinávští studenti, pocházející z větší nově protestantského prostředí, měli mít možnost soustředit se na svůj rozvoj a eventuální budoucí pastorační činnost, rozhodnou-li se pro kněžskou nebo řeholní dráhu.

Possevino ovlivnil politiku budování seminářů papežem Řehořem XIII. a tím zcela jistě i dějiny zemí Koruny české. Pramenně doložené jsou zásahy do vývoje

⁹⁷⁾ V této burze chudých studentů „mohli po nějaký čas pobývat ti, kteří nebyli svým předchozím vzděláním na přijetí do semináře dosti připraveni, nebo ti, kteří nebyli ještě spolehlivými katolíky.“ Z. HOJDA, *Collegia Nordica*, s. 63.

⁹⁸⁾ L. LUKÁCS, *Die nordischen päpstlichen Seminare*.

kolegií Germanica a Nordica. Tyto ústavy pomáhaly formovat elitu katolické části společnosti a daly jí možnost se seznámit se studenty z jiných geografických oblastí a rozdílných kultur. Díky důrazu na klasické vzdělání pomohly udržet společný intelektuální základ oproti přístupům zdůrazňujícím větší nezávislost jednotlivých věd, jak navrhoval Huarte. I přes relativní umírněnost vůči nekatolíkům se však i v Possevinových spisech zdá eventuální koexistence spíše dočasnou a trpěnou než jednoznačně pozitivní. Odchyly od učení katolické církve jsou totiž vnímány jako ničící společnost a integritu jedince.

Jistě se v případě Possevina nejednalo o člověka neproblematického. Patrně těžce snášel vývoj jezuitského řádu za generála Aquavivy, u kterého upadl v nemilost pravděpodobně i z důvodu podezření ze strany papežství, že v poslední fázi své diplomatické služby římským biskupům vedl až příliš samostatnou politiku. Je ale jisté, zůstaneme-li u tématu nadání, že šlo o člověka, který byl obdařen mnoha hřivnami a který se rozhodně snažil rozhojnit je po celý svůj život ke slávě Toho, ve kterého věřil.

Pavel Bandouch

TALENT FOSTERING.

A Reflection on the Meaning of Education

in Antonio Possevino's Treatise *Coltura degli'Ingegni*

SUMMARY

Jesuit Antonio Possevino (1533–1611) was among those who actively contributed to the establishment of certain colleges of the Society of Jesus. In this context, the article studies Possevino's later reflections on the issues of education and formation as included in his treatise *Coltura degli'Ingegni* (1598), the Latin original of which was part of his work *Bibliotheca selecta qua agitur de Ratione studiorum in Historia, in Disciplinis, in Salute omnium procuranda* (1593). In fact, they were not a mere theory, but rather the result of his lifelong practice.

The treatise emphasizes that education and the related overall human formation of pupils are not an end in itself; instead, they should help the pupils to strengthen their Roman-Catholic faith and to apply the principles of ecclesiastical teaching in their lives and doings. Possevino maintains that instruction which is not in accordance with this teaching comes from an evil spirit and consequently leads to a rift both within the Church and the public life. At the same time, Possevino puts stress on defending the human freedom as opposed to a more deterministic view held by Juan Huarte de San Juan (1529–1588).

After studying the message of Possevino's treatise, attention is paid to factors that contributed to the creation of his work. The main factor is the educational tradition within the Society of Jesus, which largely stems from the experience gained by the founder of the Jesuits, Saint Ignatius of Loyola, and by his early companions who were also strongly influenced by their studies in Paris. Gradually, the education has even become one of the priorities of the Society of Jesus apostleship.

If we are to understand the context of the *Coltura degli'Ingegni* treatise, another essential factor is the actual life of Possevino. He held many different offices during his fruitful career within the Order, the most important one for the discussed issue being his diplomatic activities. When in the Pope's service, he was also active in Scandinavia, and he contributed to the establishment of various colleges, including Collegium Nordicum established in Olomouc that was originally intended especially for young men from Northern Europe.

Translated by Daniela Reischlová